

**Голуб Н.Б.,**  
доктор педагогічних наук, професор,  
головний науковий співробітник відділу  
навчання української мови та літератури  
Інституту педагогіки НАПН України  
м. Київ, Україна

## **ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУБ'ЄКТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗАСОБАМИ ПІДРУЧНИКА**

*Анотація. Стаття привертає увагу до суб'єктності як ключового терміна в галузі освіти. Авторка наголошує на важливості суб'єктних ознак особистості, демонструє на прикладі авторських підручників способи забезпечення суб'єктності на уроках української мови.*

*Ключові слова: особистість учня, суб'єктні ознаки, суб'єктність, урок української мови, становлення.*

Ключові акценти освіти в Україні зосереджено на особистості учня, важливій динамічній категорії, що впродовж усіх етапів здобування освіти зазнає багатьох змін, які певною мірою свідчать про її розвиток. Однією із суттєвих змін в освітній практиці є запровадження суб'єкт-суб'єктних стосунків між учасниками освітнього процесу, тобто трансформування навчальної діяльності в діяльність із саморозвитку й самоосвіти. Попри те, що дослідники по-різному розглядають межі суб'єктності й механізми впровадження її, вони все ж однакові в баченні важливості нової ролі учнів і прогнозуванні великих перспектив її для розвитку дитини.

Суб'єктними ознаками особистості вважають здатність до самопізнання, самовизначення, саморегулювання, саморозвитку, самооцінювання, самореалізації, самоутвердження, а також прояви відповідальності й активності.

Суб'єктність розглядають як «здатність людини до самодетермінованої, самокерованої, самоконтрольованої поведінки й дії, здатність практичного ставлення до світу, спроможність аналізувати й змінювати свою діяльність і самого себе» [2, с. 11].

До становлення учня суб'єктом справедливо відносять особистісно стверджувальну ситуацію, обов'язковими компонентами якої є моральний вибір, самостійне поставлення цілі, реалізація його як співавтора освітнього процесу, перепона, що передбачає прояв волі й переживання радості власного відкриття, відчуття власної значущості для інших людей, самоаналіз і самооцінювання, відмова від попередніх бачень і прийняття нових цінностей, усвідомлення власної відповідальності за явища природної й соціальної дійсності тощо [4].

Автори технологій розвивального навчання відводять учневі роль самостійного суб'єкта, що взаємодіє з довкіллям. Ця взаємодія «передбачає всі етапи діяльності: цілевизначення, планування й організацію, реалізацію цілей та аналіз результатів діяльності». Актуальність їх полягає в тому, що кожний із названих етапів робить свій специфічний внесок у розвиток особистості, а саме:

- у процесі цілевизначення виховується свобода, цілеспрямованість, гідність, честь, гордість, самостійність;

- у процесі планування – самостійність, воля, творчість, творіння, ініціатива, організованість;

- на етапі реалізації цілей – працелюбність, воля, майстерність, відповідальність, дисциплінованість, активність;

- на етапі аналізу формуються ставлення, чесність, критерії оцінювання, совість, відповідальність, почуття обов'язку [3, с. 33];

- здатність до рефлексії проявляється в інтелектуальній, соціальній та особистісній сферах і породжує прагнення підлітка засвоїти нову життєву сферу, зайняти нову, більш самостійну й дорослу позицію, вийти за межі повсякденного шкільного життя [5, с. 25];

- завдяки рефлексії навчальних засобів в учнів формується здатність до конструювання власних засобів навчальної діяльності, що й відображається в позитивній динаміці розвитку самостійного цілевизначення [5, с. 27].

Ефективним механізмом становлення суб'єктності вважають «упровадження поліпозиційності суб'єкта освітньої діяльності, яку задають системою навчальних завдань і здійснюють у процесі виходу за межі навчально-предметного змісту, у простір навчального й соціального позиціонування – у простір дії з різних «дорослих» позицій» [5, с. 26].

Усе зазначене вище спричинило зміни в структурі уроку, зокрема, появу в ній цілевизначення, планування, рефлексії тощо. Ці зміни мають бути зафіксовані і в шкільних підручниках як певна траєкторія, алгоритм усвідомлення й прийняття нових правил освітньої взаємодії.

Важливу роль у педагогіці, дидактиці й методиках нині відводять гіпотезі, а вміння оперувати гіпотезами вважають «особливим інструментом наукового судження», «одним із найважливіших досягнень підлітка в пізнавальному розвитку» [5, с. 24].

На прикладі одного з підручників української мови [1] демонструємо його елементи, що сприяють забезпеченню суб'єктності учнів на уроках:

Уже в передмові до школярів зроблено такі акценти: «Ми пропонуємо вивчати синтаксис не лише як один із розділів мовознавства, але і як дієвий засіб налагодження стосунків, розв'язання проблем і завдань»; «Сьогодні надзвичайно важливо формувати в собі

внутрішню потребу навчатися, самовдосконалюватися, брати на себе відповідальність за навчальні досягнення. З цією метою кожен із вас має з першого ж уроку вибудовувати власну освітню траєкторію»; «Орієнтирами для вас мають стати два пов'язані між собою елементи уроку: цільовизначення (планування роботи) і рефлексія (аналіз власних досягнень на уроці). Саме вони допомагатимуть вам самоорганізуватися, дадуть змогу ставити перед собою високу планку, відстежувати власні невдачі й досягнення, накопичувати показники успіху. Для початку пропонуємо вам у додатках зразки. Ціль будь-якої діяльності – це прогнозований, бажаний результат. Вона може бути загальна й конкретна, далека і близька, усвідомлювана й несвідома» [1, с. 3-4].

Позначка «цільовизначення» – обов'язковий елемент кожного параграфу, а також автори практикують звернення до учнів на зразок: «Сформулюйте і запишіть кілька цілей, які будуть вам дороговказом на уроці. Як плануєте досягти своїх цілей?» [1, с. 10]; «Щоб навчання мало сенс і не було марнуванням часу — щоразу ставте цілі й наполегливо досягайте їх» [1, с. 33].

Типовими для підручника є завдання: «Проаналізуйте свій день і зробіть записи власних досягнень. Можливо, це стане доброю звичкою і стимулом для вас» [1, с. 39].

Особливістю навчальної книжки є забезпечення реалізації права учнів на вибір, наприклад: «Оберіть один із варіантів домашнього завдання і виконайте його», «Оберіть один із текстів. Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання», «Оберіть вправу (№7, №8 чи №9), текст якої цікавіший вам, і виконайте завдання» [1, с. 88].

Допоміжну інформацію про важливість і механізми цільовизначення й рефлексії вміщено в додатках.

Зазначені елементи підручника – не поодинокі явище, автори передбачили системне впровадження їх, що в результаті гарантує реальну, а не декларативну суб'єктність і прогнозовані результати розвитку особистості учня як суб'єкта освітнього процесу.

***Ключові слова:** суб'єкт, суб'єктність, урок української мови, цільовизначення, рефлексія, планування.*

### **Література:**

1. Голуб Н.Б., Ярмолюк А.В. Українська мова: підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів. К. : Педагогічна думка. 2017. 308 с.
2. Исаев Е.И., Слободчиков В.И. Психология образования человека: Становление субъектности в образовательных процессах: учеб. Пособие. М.: ПСТГУ, 2013. 432 с.
3. Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий: в 2-х т. Т. 1. М.: Народное образование, 2005. 557 с.
4. Сериков В.В. Личностно ориентированное образование: поиск новой парадигмы: монография. Волгоград: ВГПУ, 2005. 72 с.

5. Формирование универсальных учебных действий в основной школе: от действия к мысли. Система заданий: пособие для учителя / А.Г. Асмолов, Г.В. Бурменская, И.А. Володарская и др. ; под ред. А. Г. Асмолова. М.: Просвещение, 2010. 159 с.